

חוק הורים וילדיהם -

נייר עמדה

הרב יאיר קרטמן והרב יעקב יקיר

נייר עמדה¹, חוק "הורים וילדיהם התשע"ה 2015" (פ/591/20)

א. מבוא

על שולחן הכנסת עלתה לאחרונה, הצעת חוק "הורים וילדיהם" תשע"ה 2015, המבקשת לחולל מהפכה במבנה המשפחה בישראל. הצעת החוק קובעת כי הגדרת ההורים כאפוטרופסים של ילדיהם תתבטל, ומעתה יוגדרו הילדים כאישיות משפטית עצמאית, ולהורים תהיה "אחריות הורית" למימוש זכויותיהם.

נייר עמדה זה מסביר את המהפכה הערכית שהצעת החוק מבקשת לחולל, ומתנגד לה נחרצות. לדעתנו, שינוי מבנה המשפחה ופירוקה ליישויות משפטיות נפרדות, יפגע בזכויות הילד ובטובתו. דווקא חיזוק התא המשפחתי והגברת לכידותו, יועילו לילד ויפעלו לטובתו.

ב. החוק ומשמעותו

חוק "הורים וילדיהם" תשע"ה 2015, מושתת למעשה על מסקנותיהן של שתי ועדות שונות: האחת בנושא אחריות הורית במסגרת המשפחתית-ועדת רוטלוי². השנייה, יחסי הורים וילדים בתא משפחתי שהתפרק-ועדת שניט³. משרד המשפטים, בתזכיר חוק⁴

- 1 נכתב ע"י הרב יאיר קרטמן, והרב יעקב יקיר, בית המדרש לתורת המדינה, ישיבת בית אורות.
- 2 למעשה, חלקו של החוק העוסק בילד ומשפחתו, מושתת על ועדת משנה בנושא "הילד ומשפחתו", בראשות ד"ר תמר מורג, שפעלה במסגרת "הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד ומשפחתו ויישומם בחקיקה", בראשות השופטת סביונה רוטלוי (משרד המשפטים 2003).
- 3 "הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין", בראשות פרופ' דן שניט (דוח משלים ודוח סופי, משרד המשפטים 2011) עסקה באחריות ההורית לילדים לאחר שהוריהם נפרדו. (על פי תזכיר חוק, חוק הורים וילדיהם, התשע"ב-2012. וכן על פי הצעת חוק הורים וילדיהם, התשע"ה-2015).
- 4 על פי תזכיר חוק, חוק הורים וילדיהם, התשע"ב-2012.

כרך את מסקנות שתי הועדות יחד לכדי חוק אחד על מנת לייצר חוק כולל ומקיף העוסק בזכויות הילד וביחסיו עם משפחתו.⁵

המנדט של "ועדת רוטלוי" היה לעסוק בהתאמת החוק הישראלי לאמנת זכויות הילד של האו"ם שעליה חתמה ישראל בשנת 1989. אמנה זו אף אושררה על ידי המדינה בשנת 1991.⁶ ועדת רוטלוי דנה בנושא במשך שש שנים. הועדה הורכבה ממומחים אקדמאיים מתחומי הטיפול המשפחתי והמשפט אך לא כללה דיינים ורבנים העוסקים בתחום המשפחתי.⁷ מסקנת הועדה הייתה כי יש לחולל במדינת ישראל שינוי ערכי ומהותי במבנה המשפחתי, שינוי המוקרן מערכיה של אמנת האו"ם.

על פי החוק הישראלי "חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות" תשכ"ב-1962, הורים מוגדרים כאפוטרופסים של הילד, דהיינו, הם הממונים עליו והחלטותיהם לגבי מונעות מבקשת טובת הילד. על פי ועדת רוטלוי הגדרה זו צריכה להשתנות, הילד צריך להיות במרכז, כאישיות משפטית עצמאית, בעלת זכויות, על ההורים מוטלת האחריות לממש אותן. הגדרת ההורים כאפוטרופסים הכתובה בחוק הנ"ל תבוטל ובמקומה יוגדרו ההורים כבעלי אחריות הורית למימוש זכויות הילד בלבד.

בתזכיר חוק שפרסם משרד המשפטים⁸, מתואר השינוי המבוקש כמעבר מהגדרת ה'אפוטרופסות' של ההורים על ילדיהם למושג 'האחריות ההורית': "עפ"י אמנת האו"ם, ילדים הם בעלי זכויות עצמאיים מהוריהם ואף בעלי זכויות כלפי הוריהם. על כן, לפי האמנה, אחריות ההורים היא לממש את זכויותיהם של ילדיהם כשיקול ראשון במעלה (סעיפים 1) ו-18(1) לאמנה). ענייני הילדים אינם יכולים אפוא להיגזר עוד מזכויות ההורים כאפוטרופסים טבעיים של ילדיהם, כפי שקובע סעיף 14 לחוק הכשרות המשפטית. על פי התפיסה החדשה שמגולמת באמנה, מרכז הכובד עובר להכרה בילד כבעל זכויות ייחודיות, לגדול ולהתפתח כאדם עצמאי, דבר שבא לידי ביטוי בפרט בחובה לשתף את הילד בתהליך קבלת החלטות בעניינו (סעיף 12 לאמנה). עסקינן אפוא, בשינויים ערכיים ומוסריים משמעותיים - שכוללים גם מעבר טרמינולוגי ממונחי חובות וזכויות הוריות שבחוק הכשרות המשפטית תשכ"ב (סעיף 15) למונח

5 דו"ח "הועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד ומשפחתו ויישומם בחקיקה" (להלן דו"ח רוטלוי), חלק כללי, עמוד 36 סעיף 3 ב. ושם הצעת חוק לקידום זכויות הילד, דברי הסבר לסעיפים עמוד 299.

6 דו"ח רוטלוי שם, עמוד 32, "כתב מינויה של הועדה ומטרותיה".

7 דו"ח רוטלוי, "הרכב מליאת הועדה" וכן "הרכב ועדות המשנה בוועדה".

8 תזכיר חוק, חוק הורים וילדיהם, התשע"ב-2012 משרד המשפטים.

אחריות הורית – אשר טומנים בחובם הטמעה של תפיסה נורמטיבית חדשה אודות מהות היחסים בתוך המשפחה כבסיס לכל הסדר משפטי בעניינים שבין ילדים והוריהם.⁹

הועדה מנתה רשימת זכויות משפטיות של הילד שאי מימושן עשוי לגרור קבלת סעד מבית המשפט. בין זכויות הילד נמנו: הזכות לחינוכו לחיי אחריות בחברה ולכיבוד זכויות היסוד של כל אדם בלא הבדל גזע, מין, דת, לאום או מוצא; הזכות לחופש מחשבה, ביטוי, מצפון ודת וכן הזכות להכיר את תרבותם¹⁰ ולהשתמש בשפתם. לעומת זאת, המבנה המשפחתי והמעמד ההורי לא זכו לזכויות משפטיות.

על פי הועדה, מטרת החוק המוצע היא לחולל שינוי ערכי ותודעתי במדינת ישראל מעבר להשלכות המשפטיות הטמונות בו.

ג. דעת מיעוט בוועדה כנגד החוק

השופט מלמד¹¹ חלק על מסקנות הוועדה וגרס כי הדרך לחיזוק מעמדו של הילד עובר דרך חיזוק התא המשפחתי ולא דרך החלשתו. לדבריו, "החלפת 'אפוטרופסות' ב'אחריות הורית' פוגע בזכויות הילד לפיקוח, השגחה, הדרכה, חינוך והצבת גבולות, מחזקת את החסך, ההתעלמות וההפקרות הנובעות מכך בהתנהגות הנוער, ומערערת את מעמד המשפחה שהינו במורד מדאיג כיום"¹².

לשיטתו, אין לבטל את חזקת האפוטרופסות של ההורים ואין להגדיר את המערכת המשפחתית רק ככלי למימוש זכויות הילד. "המצב בישראל הוא שהנוער מידרדר בצורה חמורה ועקבית בשנים האחרונות לסמים, אלכוהול, עבריינות והתנהגות א-סוציאלית. הגורמים העיקריים להתדרדרות זו נעוצים בהתערערות התא המשפחתי ומעמדו של הילד בו. כתוצאה ממצב זה נוצרות תופעת של חסכים ופגיעות קשות בטובת הילד,

9 שם. וכן הצעת חוק הורים וילדיהם, התשע"ה-2015 דברי הסבר לחוק.

10 פרק ג סעיפים 8,9 חוק הורים וילדיהם התשע"ה 2015.

למעשה, סעיפים אלו מהווים עידון לשוני של תזכיר החוק מתשע"ב 2012 שם נאמר לגבי זכויות אלו: "הכנתם לחיי אחריות בחברה חופשית ברוח של הבנה, שלום, סובלנות, שוויון המינים וידידות בין כל העמים, קבוצות אתניות, לאומיות ודתיות, ליהנות מחופש מחשבה, מצפון ודת וכן להכיר את תרבותם ולהשתמש בשפתם, לאפשר להם לבקש, לקבל ולבטא רעיונות מכל סוג שהוא, ממגוון מקורות לאומיים ובינלאומיים במיוחד אלה הנועדים לקידום החברתי, הרוחני והמוסרי ולבריאותם הגופנית והנפשית." (מתוך: תזכיר חוק, חוק הורים וילדיהם, התשע"ב-2012. משרד המשפטים, לשון החוק סעיף 5 מימוש זכויות ילדה וילד סעיפים 8,12,13).

11 השופט (בדימוס) אהרון מלמד לשעבר נשיא בתי המשפט לנוער.

12 דו"ח רוטלוי, דעת מיעוט, השופט(בדימוס) אהרון מלמד עמודים 371-372.

שאותה שמה האמנה במרכז מעייניה. לאור האמור לעיל מוטל עלינו לעגן בחוק את המגמה לאיחוי וחיזוק הקשרים בין הילד ובין הוריו ואם יתברר שחקיקת זכות מסוימת של הילד תפגע בקשר התקין בינו לבין הוריו יש להימנע מחקיקה זו, על מנת שלא לפגוע בסיכויי התפתחותו ושיקומו של הילד.¹³

ד. אין לכרוך בין ועדת רוטלוי לבין ועדת שניט

ועדת שניט עסקה בהיבטים השונים של יחסים משפחתיים לאחר פירוק התא המשפחתי. המלצות הועדה הידועות בכינוין 'חזקת האב' הוטמעו בחוק. חלקים אלו של החוק אינם חייבים להיות כרוכים זה בזה. השופט מלמד התבטא כנגד איחוד החוקים: "כללית נראה לי שחקיקת חוק כוללני כמוצע, עלולה להיות בגדר 'תפסת מרובה לא תפסת' אם לא ייוחד פרק נפרד לכל נושא ונושא מבלי לערבב ביניהם"¹⁴. לדעתו, אמנם הנושאים כולם עוסקים בקטינים, "אך שונים הם זה מזה תכלית השוני וכל אחד מהם מחייב חוק נפרד, או לפחות פרק נפרד המתמחה בנושא היחודי שבו הוא עוסק."¹⁵

ה. מסקנות

בחוק הורים וילדיהם, שולבו הדיון על חזקת המשמורת והשינוי במבנה המשפחה הישראלית. הכריכה שלהם בחוק אחד, מציבה את החוק כמחולל מהפכה ערכית, שלא נידונה דיון רחב ומשמעותי בציבור הישראלי.

לדעתנו, שלילת הסמכות ההורית (אפוטרופסות) תוביל לפירוק התא המשפחתי ותפגע בזכויות הילד. המעבר ל'אחריות הורית' אינו עולה בקנה אחד עם מבנה המשפחה היהודית, המגדיר סמכויות נרחבות להורה על מנת לדאוג לטובת ילדיו. יש להתנגד לקידום חלקה של ועדת רוטלוי בחוק המוצע ולשמר את החוק הקיים.

13 ש.ם.

14 ש.ם.

15 ש.ם.

ו. המלצות:

הדרך המוצעת היא לפעול ברוח דבריו של השופט מלמד ובאופן הבא:

1. לדחות את החוק במתכונתו הנוכחית.
2. להשאיר את חוק "הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962" בסעיפים 14 ו-15 על כנו.
3. לא לעגן את הילד כישות משפטית עצמאית המנותקת מהמבנה המשפחתי.
4. יש לשנות את מטרות החוק בסעיפים: 1,2,3.
5. יש לבטל את "שיח הזכויות"-סעיפים: 5,6.
6. בסעיף 19 לחוק, יש להוסיף לנוסח, את חובת הציות להורים, כפי שהיא בחוק "הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962".

